

„Aki tud megköszönném”

Magyar közvetett kérések vizsgálata korpuszpragmatikai megközelítésben

Nagy C. Katalin

ELKH, MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport

Összefoglaló

Az utóbbi évtizedekben a korpuszadatokra való támaszkodás a nyelvhasználat kutatásának alapelvevé vált, ami a korpuszpragmatika megszületéséhez vezetett (Jucker 2013; Aijmer–Rühlemann 2015; Rühlemann–Aijmer 2015). Bár a hagyományos pragmatikai kutatási módszerek továbbra is nélkülözhetetlenek az implicit nyelvhasználati jelenségek vizsgálatában, korpuszmódszerrel való kombinálásuk gyümölcsözőnek bizonyulhat. Jelen tanulmány korpuszpragmatikai megközelítésben, a Magyar Nemzeti Szövegtár előfordulásaiban vizsgálja a magyar közvetett kérések *tud* igét tartalmazó módozatait, ugyanakkor számos módszertani kérdést is körüljár. A más adatforrások segítségével nem kinyerhető spontán nyelvhasználati példák alapján eddig nem vizsgált stratégiákat is feltár. A korábbi kutatások a képességre utalással végrehajtott kérések közül csak a kérdő, infinitívuszos szerkezetekkel foglalkoztak, melyek közül a feltételes igealakat tartalmazó pozitív eldöntendő kérdések bizonyultak a tipikus formának. Jelen tanulmány a MNSZ2 mint adatforrás bevonásával számos ettől eltérő, nem kérdő és nem főnévi igeneves szerkezetet is bemutat, rávilágítva a korpuszadatok figyelembevételének hasznosságára.

Kulcsszavak: korpuszpragmatika, korpuszadat, magyar közvetett kérések

1. Bevezetés*

A pragmatika és a korpusznyelvészet metszéspontján kialakult korpuszpragmatika létrejötte óta vizsgálja a korpuszmódszer lehetőségeit a nyelvhasználat kutatásában (l. Aijmer–Rühlemann 2015; Taavitsainen–Jucker 2015; Aijmer 2018; Jucker 2018; O’Keeffe 2018). Az írott vagy beszélt nyelvi korpuszok felhasználása immár alapvető módszertani elvárássá vált a pragmatikában, amely azonban az implicit pragmatikai jelenségek vizsgálatakor számos nehézségbe ütközik (l. Németh T. et al. 2020). A pragmatikai jelenségek közül azok, amelyek bizonyos mértékig nyelvi formákhoz köthetőek, könnyebben közelíthetőek meg korpuszra támaszkodva, és a korpuszadatok bevonása az utóbbi évek tapasztalatai alapján a pragmatikai kutatások számos színterén gyümölcsözőnek bizonyult a pragmatikai kutatás hagyományos módszereivel kombinálva. Jelen tanulmány korpuszpragmatikai megközelítésben vizsgálja a magyar közvetett kérések azon módozatait, amelyek a hallgatónak a kért cselekvés végrehajtására való képességét érintik és a *tud* igét tartalmazzák. Az eddig leginkább intuíció, (gondolat)kísérletek és diskurzuskiegészítő tesztek

* Jelen tanulmány az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) támogatásával jött létre.

segítségével vizsgált indirekt kérések a korpuszokban explicit módon megjelenő nyelvi elemek vizsgálata alapján is kutathatóak, és az új adatforrás bevonása használatuk alaposabb feltárására nyújt lehetőséget. Az itt bemutatott kutatás a *tud* igét tartalmazó közvetett kérések Magyar Nemzeti Szövegtárból származó előfordulásainak elemzésével részben alátámasztja, részben kiegészíti eddigi ismereteinket ezen nyelvhasználati stratégiákról.

A tanulmány a következőképpen épül fel. A bevezetés után a 2. pont a közvetett direktívumok kutatását tárgyalja a beszédaktusok szakirodalmában és a korpuszpragmatikában, majd a 3. pont a magyar indirekt kérések azon módozatait mutatja be, amelyek a *tud* igét tartalmazzák. A 4. fejezet a korpuszon alapuló kutatás módszertani kérdéseire tér ki, különös tekintettel az illokúciós erő megállapításának nehézségeire. A következő, 5. pont a jelen kutatás korpuszát és módszereit ismerteti. A 6. fejezet foglalkozik az új eredmények bemutatásával, külön tárgyalva a korábbi szakirodalomból már ismert kérdő, valamint az eddig nem kutatott kijelentő szerkezeteket. A tanulmányt a 7., összefoglaló fejezet zárja.

2. Közvetett direktívumok a beszédaktusok szakirodalmában és a korpuszpragmatikában

A beszédaktus-elmélet klasszikusai intuíció és gondolat kísérletek segítségével vizsgálták a beszédaktusokat (vö. Austin 1962; Searle 1969; Searle 1975; Grice 1975). Searle (1975) intuícióból származó adatok alapján állapította meg, hogy egyes nyelvi formák konvencionálisan használatosak közvetett beszédaktusok végrehajtására, és közismert tanulmányában a közvetett direktívumok végrehajtására konvencionálisan használatos mondatok különböző csoportjait különítette el az angol nyelvben. Köztük szerepelnek olyanok, amelyek a hallgatónak a kívánt cselekvés végrehajtására való képességét érintik (Searle 1975). E konvencionálizálódott formák a világ számos más nyelvében is ismertek (l. Blum-Kulka–House–Kasper 1989), a magyarban ide sorolhatóak többek között a *tud* igét tartalmazó egyes megnyilatkozások, amelyek Szili Katalinnak a kérés beszédaktusáról adott részletes leírásában is szerepelnek (Szili 2002).

A klasszikus beszédaktus-elmélet megközelítéséhez képest a CCSARP kultúra-közi pragmatikai kutatás (Blum-Kulka–Olshtain 1984; Blum-Kulka–House–Kasper 1989) jelentett módszertani fordulópontot, hiszen kutatói hangsúlyozták, hogy a beszédaktusok intuitív adatok alapján való, elméleti tanulmányozását empirikus kutatásokkal kell kiegészíteni. Ezért adataikat több nyelvből, diskurzuskiegészítő tesztekkel gyűjtötték, így nagy mennyiségben vizsgáltak anyanyelvi beszélők által meghatározott szituációkban létrehozott beszédaktusokat, ami lehetővé tette a kultúrák közötti összehasonlítást is. A CCSARP kutatói (Blum-Kulka–Olshtain 1984; Blum-Kulka–House–Kasper 1989) felhívták arra a figyelmet, hogy a kérdőíven alapuló módszer csupán sztereotipikus válaszokat hív elő, és így a különböző, spontán használatban előforduló variánsok közül a prototípusok megfigyelésére nyújt lehetőséget, bár ők ezt előnyként interpretálták. Az utóbbi évtizedekben azonban a korpuszpragmatika kialakulásával egyre inkább felmerült az igény, hogy a nyelvhasználati jelenségeket korpuszbeli előfordulások vizsgálatára támaszkodva is kutassuk (l. Aijmer–Rühlemann 2015; Aijmer 2018; Jucker 2018; O’Keeffe 2018; Németh T.–Nagy C.–Németh 2020).

A beszédaktusok vizsgálata már a kezdetektől központi helyet foglalt el a korpuszpragmatikai kutatásokban. A korpusznyelvészet korpuszalapú (korpuszinformált) és korpuszvezérelt¹ megközelítései közül a korpuszpragmatika jellemzően az előbbit használja (vö. Tognini-Bonelli 2001; Sass 2007; O’Keeffe 2018; Simon 2018). A korpuszalapú kutatás egy nyelvi formát alapul véve haladhat a formától a funkcióig, vagy amennyiben egy specifikus pragmatikai funkcióból indul ki, ellentétes irányba, a funkciótól a formáig (vö. Jucker 1994; Jacobs–Jucker 1995). E két megközelítés elkülönítése a pragmatikai kutatásokban nem egyszerű, a gyakorlatban rendszerint összefonódnak. O’Keeffe (2018) és Aijmer (2018) a korpuszpragmatikai kutatások e két nagy irányát bemutató tanulmányaikban érdekes módon nem említik a konvencionálisan közvetett beszédaktusok vizsgálatát. O’Keeffe (2018), aki a funkciótól a formáig tartó kutatásokat összegzi, megállapítja ugyan, hogy a beszédaktusokat ebben a megközelítésben vizsgálják, a konvencionálisan közvetett beszédaktusok kutatásáról nem számol be. O’Keeffe (2018) az angol nyelvre vonatkozóan végzett kutatásokról ad részletesen számat. Schauer és Adolphs (2006) a hála kifejezéseire fókuszáltak, először diskurzuskiegészítő tesztekre alapozva, majd az ezekben felmerült nyelvi formákra korpuszban való rákereséssel. Deutschmann (2003) az explicit bocsánatkéréseket kutatta a hozzájuk kapcsolódó IFID²-ek alapján, a következő kifejezések variánsaira koncentrálna: *afraid, apologise, apology, excuse, forgive, pardon, regret* és *sorry*. A bocsánatkéréshez kapcsolódó, expliciten megjelenő kifejezések beazonosítása után az előfordulásokat az eredeti kontextusukban vizsgálta. Lutzky és Kehoe (2017) hasonlóképpen IFID-ek alapján (pl. *pardon/pardons/pardoned/pardoning*) tanulmányozták a bocsánatkérést, és a ténylegesen bocsánatkérésre használt előfordulásokat csak kutatásuk későbbi szakaszában különítették el az egyéb példáktól. Láthatjuk tehát, hogy ezek a tanulmányok valójában egy-egy nyelvi formából indulnak ki, bár leírásuk a funkciótól-a-formáig megközelítést összegző munkában szerepel. Ezért érdemesnek tartom hangsúlyozni, hogy az esetek többségében a formától-a-funkcióig vs. funkciótól-a-formáig megközelítés megkülönböztetése nem módszertani alapú, hanem valójában a kutatási kérdésre, a kutatás fókuszára vonatkozik. A korpuszalapú módszerek ugyanis szükségképpen valamilyen formából indulnak ki, amint a fenti tanulmányok metodológiai eljárásai is mutatják. A funkcióra koncentráló kutatások szintén egy-egy formára keresnek rá a korpuszban, majd kézi elemzéssel különítik el a számukra releváns előfordulásokat, ahogyan a jelen kutatásban magam is eljártam. Valódi funkciótól a formáig tartó kutatás csak pragmatikailag annotált korpuszokban lehetséges (vö. Meyer 2002), amelyek jelenleg csak korlátozott mértékben állnak rendelkezésre. A fentiek fényében a jelen tanulmányban bemutatott kutatás a funkciótól-a-formáig megközelítéshez sorolható, mivel arra a kérdésre keresi a választ, hogy a címzett képességére való utalással végrehajtott direktívumok módozatai közül a *tud* igét tartalmazó megnyilatkozások milyen grammatikai szerkezetekben jelenhetnek meg a magyar nyelvhasználatban.

¹ A megfelelő angol terminusok: *corpus-based* (*corpus-informed*), illetve *corpus-driven method*.

² IFID: illokúciós erőt jelölő eszköz

3. A *tud*-os közvetett kérések a magyarban

A CCSARP kutatói (Blum-Kulka–Olshtain 1984; Blum-Kulka–House–Kasper 1989) a kérést megvalósító szekvenciákat a következő három fő szerkezeti részre tagolják: (i) megszólító vagy figyelemfelkeltő kifejezés (*address term, alerter*), (ii) fő cselekmény (*head act*) és (iii) kötőelemek vagy támogató lépések (*adjuncts, supportive moves*).³ A fő cselekmény, azaz a kérési szekvenciának az a része, amely önmagában is alkalmas a kérés végrehajtására, a direktség különböző fokozatait mutató kérésstratégiák által valósulhat meg. Nyelvi megformálásában gyakran megfigyelhető ún. szintaktikai és/vagy lexikai enyhítők (*syntactic / lexical and phrasal downgraders*) használata, amelyek udvariasabbá teszik a kérést. A szerzők kilenc alapvető kérésstratégiát mutatnak be, ezek között szerepel a konvencionális indirektség szintjéhez tartozó ún. előkészítő (*preparatory*) stratégia, amely egyes konvencionálissá rögzült formák használatát foglalja magában, és megvalósulhat a címzett képességére való utalásként is. A magyar nyelvhasználatban az előkészítő stratégia egyik gyakori megnyilvánulása a címzett képességére való utalás a *tud* igével.

Szili Katalin (2002) a CCSARP módszerét adaptálva végzett kutatást a magyar nyelvben a kérés beszédaktusáról szituációt kiegészítő feladatlapokkal nyert adatokon. Megállapította, hogy az előkészítő (*preparatory*) stratégia a magyarok kérés-tevékenységében meghatározó szerepet játszik, és ezen stratégián belül számottevő a képességre vonatkozó kérdések használata, különösen a fiatalabb korosztály esetében. Szili a *tud* modális ige feltételes, ritkábban kijelentő módú alakjából és a főnévi igenévből álló szerkezet (*tudna adni?*; *tudsz adni?*)⁴ használatának magas arányát erős arcvédő erejével magyarázta, és a két szerkezet közül az első, azaz a feltételes módú változat nagyobb gyakoriságára mutatott rá.

A képességre vonatkozó kérdés használatát Krékits József is megemlíti, amikor eltérő adatforrásra alapozva, gazdag szépirodalmi példaanyaggal mutatja be a felszólító performatív beszédaktusok használatát a magyar nyelvben (Krékits 2006).⁵ Krékits (2006: 62) szerint implicit performatív kérés a magyarban eldöntendő kérdés formájában, feltételes módú igealak segítségével is megvalósulhat. A szerző a feltételes módnak azt a szerepet tulajdonítja, hogy „enyhíti a kérés illokúciós hatását: fokozottabb udvariasságra utal.” Ennek a stratégiának az alkategóriájaként említi a hallgató képességét tudakoló kérdéseket, melyre csupán egyetlen, negatív eldöntendő kérdést mutat példaként, mégpedig a *Nem tudná megmondani hány óra?* megnyilatkozást Szakonyi Károly *Váróterem* című művéből (Krékits 2006: 62). Tehát míg Szili (2002) kétféle pozitív eldöntendő kérdésről tesz említést aszerint, hogy a *tud* ige feltételes, illetve kijelentő módban áll-e (*tudna adni?* és *tudsz adni?*), Krékits (2006) kizárólag a negatív eldöntendő kérdést veszi figyelembe, amelyben az ige feltételes módban áll (*nem tudna?*). Mivel a vizsgált stratégiát az

³ A CCSARP terminusainak magyar megfelelőit Szili (2002) fordítása alapján adom meg és használom a továbbiakban.

⁴ Szili (2002) táblázataiban e példák az igemód különbségét szemléltetik, meg kell azonban jegyezni, hogy a tegezés vs. magázás tekintetében is szemben állnak egymással.

⁵ Krékits (2006) a szépirodalmi példákat illusztratív céllal használja, szisztematikus korpuszvizsgálatot nem végzett.

eldöntendő kérdés formájában, feltételes módú igealak segítségével végrehajtott direktívumok alkategóriájaként említi, a kijelentő módú igealakot tartalmazó kérdésekről nem ad számot. Egyetlen szépirodalmi példája alapján nem eldönthető, hogy a pozitív eldöntendő kérdésekről hogyan vélekedik.

E szakirodalmi leírásokkal összhangban a *tud* igét tartalmazó szerkezetek a magyarban eldöntendő kérdés formájában használhatóak kérések közvetett végrehajtására. A *tud* ige feltételes módú alakja szerepelhet pozitív vagy negatív eldöntendő kérdésben, ahogyan (1) és (2) mutatja (vö. Szili 2002; Krékits 2006). Szili (2002) eredményei alapján a *tud* ige kijelentő módú alakja is szerepelhet pozitív eldöntendő kérdésben ilyen funkcióval, ahogyan (3) példázza.

- (1) **Ide tudnád adni** a sót?
- (2) **Nem tudnád ideadni** a sót?
- (3) **Ide tudod adni** a sót?
- (4) **Nem tudod ideadni** a sót?

A (4)-ben látható példához hasonló kérés, mely (3) negatív párja lenne, egyik leírásban sem szerepel expliciten, intuíción szerint azonban szintén használható a vizsgált funkcióban.

A feltételes mód használata és a címzett képességére való utalás egymástól függetlenül is indirekt direktívumok végrehajtására használatos stratégiák, és Blum-Kulka et al. (1989) ezeket külön kategóriaként kezelik. A magyarra nézve is elmondható, hogy kérő funkcióban egy egyszerű feltételes módú igealak is használható:

- (5) **Ideadnád** a sót?

Szili (2002)-es tanulmányában Blum-Kulka et al. (1989) kategorizációjára alapozva a feltételes módú igék használatát az előkészítő (*preparatory*) stratégia egyik megnyilvánulásként említi, mellyel a beszélő a címzett hajlandóságát teszteli a kért cselekvés végrehajtására. Krékits (2006) azonban független stratégiaként utal rá, és ennek alkategóriájaként sorolja be a feltételes módú *tud* igét tartalmazó szerkezetet. Mivel a magyarban pusztán feltételes módú igével (vö. 5) és a *tud* igét kijelentő módban tartalmazó megnyilatkozással (vö. (3)–(4)) is végrehajtható direktívum, az (1) és a (2) megnyilatkozást e két stratégia kombinációjaként értelmezem, amely felismerhetőbbé teszi a megnyilatkozás funkcióját, és a feltételes módú igealak által kifejezett bizonytalanság révén udvariasabbá a végrehajtását. Az így megformált direktívumok nemcsak felismerhetőbbek, de feltehetően udvariasabbnak is érzékeljük őket, ami megnöveli annak az esélyét, hogy a címzett végrehajtsa a kért cselekvést. Ez talán magyarázhatja e formák nagyobb gyakoriságát is, ez a feltételezés azonban további kutatást igényel. Érdemes azt is hozzátenni, hogy mivel a magyarban a feltételes mód opcionális a *tud*-os kérdések esetében, a CCSARP módszertani keretében a szintaktikai enyhítők közé lenne besorolható az (1) és (2) megnyilatkozásokban, csakúgy, mint a tagadás a (2) és (4) megnyilatkozásokban (vö. Blum-Kulka–House–Kasper 1989: 282).

Korábbi, korpuszon alapuló kutatásaim (Németh T.–Nagy C.–Németh 2020; Nagy C. kézirat) arra utaltak, hogy a magyar *tud*-os direktívumoknak ennél a négy típusnál jóval változatosabb a használata. A vizsgálat a Magyar Nemzeti Szövegtár új verziójának (MNSZ2, <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>, Váradi 2002; Oravecz–

Váradi–Sass 2014) előfordulásaira épült. Bár a személyes–fórum, illetve személyes–közösségi regiszter az MNSZ2 szövegeinek mindössze 22,1%-át teszi ki, mégis innen származott a releváns előfordulások 86,26%-a (l. Nagy C. kézirat), ugyanis az internetes fórumok kiemelkedően nagy számban tartalmaztak információkérő direktívumokat. Jelen tanulmányban ezért kizárólag ezeket a szövegeket vetem alá alaposabb vizsgálatnak.

4. Az illokúciós erő megállapításának nehézségei

Az itt bemutatott kutatás egy korábbi vizsgálat folytatása, amelyet az MNSZ2 segítségével hajtottam végre (Németh T.–Nagy C.–Németh 2020; Nagy C. kézirat). A magyar konvencionálisan közvetett direktívumoknak a *tud* igét tartalmazó módozatát vizsgáltam abban a reményben, hogy olyan információkat sikerül feltárni használatáról, amelyeket az intuíción alapuló, a diskurzuskiegészítő tesztekkel gyűjtött vagy a szépirodalomból vett előfordulásokon alapuló kutatás nem mutat meg. Célom volt az is, hogy az implicit pragmatikai jelenségek korpuszon való tanulmányozásának lehetőségeit megvizsgáljam. Mivel a konvencionálisan indirekt beszédaktusok köthetők bizonyos nyelvi formákhoz, amelyekre rákereshetünk a korpuszban, kutatásuk egyszerűbbnek tűnhet, mint egyéb implicit pragmatikai jelenségeké. A nehézség abban áll, hogy vajon az így megtalált előfordulásokat értelmezhetjük-e indirekt beszédaktusként, vagy csupán szó szerint értendők. A releváns előfordulások elkülönítése a többi példától egy olyan folyamat, amelyben a kutató szükségképp nyelvhasználati intuíciójára támaszkodik. Már maga az előfordulások keresése is úgy valósul meg, hogy alapul veszi a korábbi szakirodalom megállapításait, valamint a kutatói intuíciót. Ezek alapján a korpuszban a *tud* ige kijelentő és feltételes módú alakjaira egyaránt rákerestem. Így a korpusz mint adatforrás mindvégig az intuícióval mint adatforrással egészül ki, ami kihatással van a korpuszadatok elméleti státusára is (vö. Kertész–Rákosi 2012; Nagy C. 2013; Nagy C.–Németh–Németh T. 2019; Németh T.–Nagy C.–Németh 2020).

A képességre utalással végrehajtott direktívumokról írva Szili (2002) megállapítja: „Első olvasatukban ugyanis a kérő valójában az íránt érdeklődik, partnere képes-e kérése teljesítésére, bír-e azokkal a feltételekkel, amik ahhoz szükségeltetnek. Az elutasító válasz ennek megfelelően felfogható a készséges hallgató akadályoztatásának megjelenítéseként is: *Sajnos nem tudom, mert...* Magas előfordulásának magyarázata tehát erős arcvédő erejében rejlik: megmenti a kérőt az arcát erősen sértő direkt elutasítástól, de kettős jelentéséből adódóan megkönnyíti a hallgató szerepét is, nem kényszeríti, hogy egyértelműen nemet mondjon.” A stratégiának azonban éppen ez a tulajdonsága nehezíti meg a konkrét példák értelmezését, ahogyan azt a következő példával illusztráljuk. Tekintsük a következő képzelt diskurzusokat:

- (6) – **Tudna** egy példát **mondani** erre?
– Persze. Tudok.
- (7) – **Tudna** egy példát **mondani** erre?
– Nem, nem tudok.

A hallgató mindkét fenti diskurzusban a kérdés szó szerinti tartalmára (is) ad választ, mégis nehéz őket egyszerű, a címzett képességére vonatkozó információcsereként értelmezni. Mivel az ilyesféle kérdést a szerkezet konvencionalizálódott voltánál fogva automatikusan egyfajta feltételes kérésként interpretáljuk, az első diskurzust további kiegészítés hiányában nem érezzük együttműködőnek. A címzett képességéről való tudásunk az egyes szituációkban azonban változó lehet. Sok olyan helyzet van, amikor a hallgató képességének megléte a kérdező számára is egyértelmű, míg másokban nem. Ez utóbbiakban tényleges információkérésként is értelmezhetők a fentihez hasonló példák, ugyanakkor a kérdés jelentés itt is megmarad.

A jelen kutatásban vizsgált előfordulások egy részét az MNSZ2 személyes alkorpuszában olyan kontextusaiban találtam, ahol a nyelvhasználó nem ismeri a potenciális címzett(ek)et, így (azok) képességét sem, jöllehet sok esetben maga a képesség megléte az, ami egyáltalán kijelöli a címzettek körét az ismeretlen résztvevők közül. De még ezekben az esetekben is „ha, akkor” értjük a megnyilatkozást a használat konvencionalizálódott jellegének köszönhetően: ha fennáll a képesség, akkor B egyúttal a kérést is végrehajtja, így a pusztá „igen” nem elegendő együttműködő válaszként, amennyiben információkérő kérésről van szó.⁶ Bár egymás számára ismeretlen fórumozók egyes megnyilatkozásaiban a képesség megléte jelölheti ki a kérdés címzettjeinek körét, megfigyelhető egy érdekes különbség ahhoz képest, amikor egy konkrét, ismert személynek teszünk fel kérést a képességre való rákérdezéssel. Míg ez utóbbi esetben a képesség hiánya esetén elvárható, hogy a címzett valamilyen formában, akár a képesség hiányának kimondásával, visszautasítsa a kérést (*Sajnos nem tudok*), az előbbi esetben ez nem elvárt. Furcsa lenne, ha egy fórumbeszélgetésnél valaki csak azért válaszolna, hogy jelezze, hogy ő nem tud segíteni. Ilyen módon a kutatás egyes eredményei, a különféle kérés típusok aránya a vizsgált korpusz jellegének is betudható.

Annak eldöntésében, hogy a címzett képességére való rákérdezés szó szerint értendő-e vagy pedig indirekt kérésként interpretálandó, nagy szerepet játszik a megnyilatkozás egészének jelentése (sőt esetenként a környező megnyilatkozásoké is), valamint a benne szereplő főnévi igenév jelentése is, a nyelvhasználók enciklopédikus ismereteket is figyelembe vesznek az illokúciós erő megállapításához. Vessük össze a következő két példát.

(8) **Ide tudnád adni** a sőt?

(9) **Meg tudnád írni** ötösrre az idei matek érettségit?

Bár megfelelő kontextusba helyezve mindkét fenti példa értelmezhető akár szó szerint, akár indirekt kérésként, kontextus nélkül a teljes kérdés jelentése alapján egyik, illetve másik értelmezést tarthatjuk tipikusabbnak. Míg a (8) diskurzust inkább kérésnek „halljuk”, addig a (9)-ben szereplőt a címzett képességére való rákérdezésnek. Specifikus kontextusba helyezve természetesen a másik interpretáció is lehetséges.

A korpuszon alapuló kutatás számára az is problémát jelent, hogy a beszédaktusok jelensége nem mindig vizsgálható egymondatnyi egységekben. Amint már

⁶ Amennyiben a kérő fél nem információt kér, hanem valamilyen cselekvésre kéri a címzettet (pl.: – *El tudsz jönni velem ma az orvoshoz?* – *Igen, el tudok.*), a képesség pusztá deklarálását ígéretként fogja értelmezni.

van Dijk 1977-es tanulmányában felhívta rá a figyelmet (van Dijk 1977), a beszédaktus és az illokúciós erő fogalmai sok esetben nem egyetlen mondatra, hanem mondatok szekvenciáira, nagyobb diskurzusegységekre vonatkoztathatóak. Az MNSZ2-ben talált előfordulások esetében is gyakran tapasztalható, hogy a kérés aktusa több mondatot ölel fel, melyek együttes figyelembevételre van szükség az illokúciós erőnek és a kérés tartalmának a megállapításához. A korpuszmódszer alkalmazása tehát a pragmatikában ki kell hogy egészüljön az egyes példák kézi, kvalitatív elemzésével azok tágabb kontextusában.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy míg a diskurzuskiegészítő tesztek esetében a kutató tudja, hogy kérés a beszélő szándéka, hiszen úgy alkotja meg a kontextust, a korpuszban feltett előfordulások esetén ez nem mindig egyértelmű. Az adott kontextusban valószínű interpretáció megállapítása minden esetben szükségképpen a kutató intuícióján is alapul, így az mint kiegészítő adatforrás mindvégig szerepet fog játszani a korpuszon alapuló kutatásban (vö. Nagy C. 2013; Nagy C.–Németh–Németh T. 2019; Németh T.–Nagy C.–Németh 2020). Szemben a diskurzuskiegészítő tesztekben előhívott rövidebb válaszokkal, a korpuszokban gyakran találunk tágabb diskurzusegységekben megvalósuló kéréseket, ahol a nyelvhasználó több kérési stratégiát kombinálva, számos nyelvi eszköz együttes használatával igyekszik felismerhetőbbé tenni a beszédaktus illokúciós erejét és udvariasabbá a kérését.

5. A kutatás korpusza és módszerei

Céljaim megvalósításához a Magyar Nemzeti Szövegtár újabb verzióját (MNSZ2, <http://clara.nyttud.hu/mnsz2-dev/>, Váradi 2002; Oravecz–Váradi–Sass 2014) használtam adatforrásként. Az MNSZ2 hat stílusrétegből tartalmaz szövegeket, melyek közül a személyes alkorpusz két részre oszlik: a személyes–fórum alkorpusz becslült mérete 57,9 millió szó, a személyes–közösségi alkorpuszé pedig 243,2 millió szó. Az öt regionális nyelvváltozat közül a korpusz legnagyobb részét kitevő, több mint 1,01 milliárd szót tartalmazó magyarországi alkorpuszon kezdtem meg a jelenlegi kutatás tárgyát is képező szerkezetek vizsgálatát (l. Németh T.–Nagy C.–Németh 2020; Nagy C. kézirat). A jelen tanulmányban bemutatott vizsgálatot a személyes alkorpusz magyarországi alkorpuszhoz tartozó részén végeztem, amely 300,3 millió szót tartalmaz. A Magyar Nemzeti Szövegtár személyes alkorpusza az új verzióban lett kettéválasztva a közösségi média anyagait tartalmazó személyes–közösségi és az egyéb szövegeket tartalmazó személyes–fórum alkorpuszra. Nyelvezete a spontán nyelvi kommunikáció sajátosságait is mutatja, vitafórumok szövegeit és Facebook-ról származó anyagokat egyaránt tartalmaz. A közösségi média színtereit gyakran használjuk segítségkérésre, információgyűjtésre, így a személyes alkorpusz a kérések tanulmányozására különlegesen alkalmas nyelvi anyagot szolgáltat. Az a tény azonban, hogy egymást nem ismerő személyek kommunikációja is lehetővé válik, kihathat a kéréstípusok arányaira és nyelvi megformálására.

A funkciótól-a-formáig megközelítésben dolgozva (l. fentebb, a 2. pontban) a *tud* ígét abban a funkciójában vizsgáltam, amikor a kérés beszédaktusának végrehatásakor szerepel, és arra voltam kíváncsi, hogy a releváns megnyilatkozások milyen grammatikai formákat ölthetnek. Mivel az MNSZ2 pragmatikailag nem annotált korpusz, így az Ádel és Reppen (2008: 2–3) által felsorolt korpusznyelvészeti

módszerek közül az egy az egyhez keresés nem volt alkalmazható. Ezért első körben a *tud* ige releváns nyelvtani formáira kerestem rá, figyelmen kívül hagyva azon alakjait, amelyek kutatói és anyanyelvi intuíción alapján nem szerepelhetnek indirekt kérdésben (pl. első személyű alakok, múlt idejű formák, felszólító módú, főnévi igenévi alakok stb.). Mivel a szóba jöhető formák gyakorisága eltérő volt, a különböző morfológiai alakok előfordulásaiból 2000 előfordulást tartalmazó véletlen mintákat vettem (*sampling*, l. Ådel-Reppen 2008: 2–3), majd kézi elemzéssel kerestem ki közülük azokat, amelyek kérdés végrehajtásakor bukkantak fel (*sifting*, l. Ådel-Reppen 2008: 2–3). Másként fogalmazva, jelen kutatás a korpusznyelvészet vertikális és horizontális módszereit kombinálja (l. Rühlemann–Aijmer 2015: 4–9), amikor egy szóalak (jelen esetben a *tud* alakjai) előfordulásait nyerjük ki kis kontextussal konkordanciákba rendezve, majd a kézi elemzés során vesszük figyelembe a tágabb kontextust és szűrjük ki a kutatási kérdés vonatkozásában nem releváns előfordulásokat. Végül a *tud*-os közvetett kérdések különböző formai variánsait vettem számba.

Az egyszerű véletlen minták vételekor az előfordulások között számos ismétlődő példa jelent meg, amelyek a korpusz jellegéből adódóan csak kézzel voltak kiszűrhetők. Ezért, hogy realisabb képet nyerjek, a 2000 elemszámú véletlen mintából törléssel, kézilleg állítottam elő olyan 700 elemszámú mintát, amely már nem tartalmazott ismétlődő példákat. Erre egyedül a *tudnátok* tárgyas alak esetében nem volt lehetőség, melyből a korpusz összesen 359 előfordulást tartalmazott, így ott 350 elemszámú mintával dolgoztam, majd a kapott számadatokat megkettőzttem. A vizsgált 15 db 700-as és egy 350-es minta összesen 10 850, a *tud* igét tartalmazó megnyilatkozást jelent, melyek mintegy 21,4%-a bizonyult direktívumnak vagy direktívum végrehajtásával kapcsolatba hozhatónak. Az előfordulási arányokat az egyes mintákban az 1. táblázat foglalja össze.

TUD (2455 db)	E/2	E/3	T/2	T/3
kijelentő mód alanyi ragozás	<i>tudsz</i> 89 (~13%)	<i>tud</i> 94 (~13%)	<i>tudtok</i> 376 (~54%)	<i>tudnak</i> 1 (~0,1%)
kijelentő mód tárgyas ragozás	<i>tudod</i> 6 (~1%)	<i>tudja</i> 39 (~6%)	<i>tudjátok</i> 42 (6%)	<i>tudják</i> 1 (~0,1%)
feltételes mód alanyi ragozás	<i>tudnál</i> 368 (~53%)	<i>tudna</i> 245 (35%)	<i>tudnátok</i> 606 (~87%)	<i>tudnának</i> 18 (~3%)
feltételes mód tárgyas ragozás	<i>tudnád</i> 165 (~24%)	<i>tudná</i> 139 (~20%)	<i>tudnátok</i> ⁷ 258 (~37%)	<i>tudnák</i> 8 (~1%)
összesen	628 (~22%)	517 (~18%)	1282 (~46%)	28 (1%)

1. táblázat

Direktívumnak ítélt megnyilatkozások száma / 700 előfordulás

A személyes alkorpusz vizsgált kontextusai kiváltképp alkalmasak arra, hogy a nyelvhasználó valamely információ megadását kérje a potenciális címzettektől.

⁷ Ezen alak 129 esetben szerepelt direktívumnak ítélt megnyilatkozásban a 350-es mintában. Az összehasonlíthatóság kedvéért a továbbiakban a 700-as mintákról szóló táblázatokban mindig a kettőzött értéket szerepeltetem.

A címzettek személye egyes esetekben ismeretlen, hiszen a fórumozó nem mindig tudhatja, hogy fog-e valaki válaszolni a kér(d)ésére, és ha igen, ki. Így az esetleges címzettek képességét sem ismeri a kért cselekvés végrehajtására, ezért különösen gyakori az erre való rákérdezés. Mivel azonban ez a formula konvencionalizálódott kérések indirekt végrehajtására, ezek a megnyilatkozások gyakran már magának a kérés beszédaktusának a végrehajtásaként értelmeződnek. Az esetek többségében a nyelvhasználó valamely információra kíváncsi, ennek megadását kéri a címzett(ek)től. Ez az arány a vizsgált alkorpusz jellegéből adódik, és nem vetíthető ki a nyelvhasználat egyéb színtereire. Ennek köszönhetően a *tud* ige nemcsak infinitívuszos szerkezetben jelenik meg, hanem a releváns korpuszbeli előfordulások alapvetően két nagy csoportra oszthatóak: a (i) *tud* + főnévi igenév és a (ii) *tud* vmit / vmiről szerkezet példáira, melyek közül a korábbi szakirodalom csak az elsőről tesz említést indirekt kérések végrehajtása kapcsán (l. 2. táblázat).

TUD	E/2	E/3	T/2	T/3
kijelentő mód alanyi ragozás	<i>tudsz</i> 48+41	<i>tud</i> 46+48	<i>tudtok</i> 162+208 (+6)	<i>tudnak</i> 1+0
kijelentő mód tárgyas ragozás	<i>tudod</i> 3+3	<i>tudja</i> 6+32 (+1)	<i>tudjátok</i> 7+34 (+1)	<i>tudják</i> 1+0
feltételes mód alanyi ragozás	<i>tudnál</i> 354+14	<i>tudna</i> 230+15	<i>tudnátok</i> 574+32	<i>tudnának</i> 17+1
feltételes mód tárgyas ragozás	<i>tudnád</i> 165+0	<i>tudná</i> 138+1	<i>tudnátok</i> 256+2	<i>tudnák</i> 8+0

2. táblázat

Direktívumok száma / 700 előfordulás:

„*tud* + főnévi igenév” + „*tud* vmit/vmiről” (+ kétértelmű esetek száma)

Összesen 8 előfordulás esetében nem lehetett eldönteni, hogy melyik szerkezettről van szó, mint például a következő megnyilatkozásban.

- (10) Mit tegyek????????? Adjatok javaslatokat ha tudtok. Kösz! Üdv! Luciferkó
(doc#974)

A fenti esetben a megnyilatkozás kétféleképpen érthető, akár főnévi igenévvel, akár főnévi csoporttal kiegészíthető: 'Adjatok javaslatokat ha tudtok [javaslatokat]' vagy 'Adjatok javaslatokat ha tudtok [adni]'. A kétértelmű példákat a továbbiakban figyelmen kívül hagytam.

A vizsgált kontextusokban mindkét szerkezet használható valamely információ kérésére szolgáló megnyilatkozásban, így a *tud* + főnévi igenév szerkezetet és a *tud* 'ismer' igét tartalmazó előfordulások funkciójuk szerint nem különülnek el élesen a vizsgált alkorpuszban. A *tud* igét 'ismer' értelemben tartalmazó előfordulások is gyakran funkcionálnak közvetett kérésként a releváns kontextusokban, bár arányuk jóval kisebb, mint a *tud* + főnévi igenév szerkezeté (vö. 2. táblázat). A funkcionális ekvivalencia mind a kijelentő (11a–b), mind a feltételes módú alakok (12a–b) esetében fennáll, ahogyan a következő előfordulások szemléltetik.

- (11) a. Vagy esetleg **tudtok ajánlani** jobbat? (doc#2920)
 b. Vagy **tudtok** jobbat/olcsóbbat? (doc#2663)
- (12) a. Odinhoz **tudnátok** működő linket **adni**? (doc#2885)
 b. **Tudnátok** egy linket, ahol nézhetem a meccset? (doc#2923)⁸

A főnévi igeneves szerkezet esetében a beszélő a hallgatónak valamely cselekvés végrehajtására való képességére kérdez rá (vö. (11a) és (12a)), míg a *tud* 'ismer' igét tartalmazó példák esetében a címzett valamely ismeretére (vö. (11b) és (12b)). A címzett ismeretére történő utalás egyúttal arra vonatkozó kérésként is értelmeződik, hogy ossza meg ezen ismeretét, azaz kérésként is funkcionál. E két szerkezet funkcionális rokonságára a korpuszon alapuló vizsgálat világított rá, a korábbi szakirodalom nem írta le.

A nyelvhasználók az egyes beszédaktusokat szituációtól függően formálják meg (l. Blum-Kulka et al. (1989); a direktívumok különféle, szituációtól függően megjelenő altípusairól l. Garcia McAllister (2015)). A fórumok is egy ilyen specifikus közeget testesítenek meg, amelyben az információkérő direktívumok túlsúlya figyelhető meg. Így nem meglepő, hogy a nyelvhasználók a vizsgált kontextusokban tipikus nyelvi fordulatokat alkalmaztak, így egyes főnévi igenevek igen magas arányban fordultak elő. A legtipikusabb variáns, a *tud* + főnévi igenév szerkezetet tartalmazó kérdés esetében a három leggyakoribb kombináció ((*nem*) *tud* + *segíteni/adni segítséget* (285, ~19,5%), (*nem*) *tud* + *ajánlani* (253, ~17%) és (*nem*) *tud* + (*el/meg*)*mondani* (225, ~15%)) összesítve az előfordulások több mint felét teszi ki (51,5%). Ezek a megnyilatkozások a vizsgált kontextusokban valamely információ kérésére szolgáltak. Összességében a leggyakoribb főnévi igenév csoportok a pozitív és negatív kérdésekben a következők voltak:⁹ *segíteni* / *adni segítséget* / *helpet* (266+19, ~19,5%), *ajánlani* (244+9, ~17%), (*el/meg*)*mondani* (214+11, ~15%), *adni* / *szolgáltatni* / *irni* / *közölni* / *mutatni* / *szolgálni vele* (*infót* / *információt, felvilágosítást*, vagy pl. *tanácsot, tipp(ek)et, támpontot, leírást, ötleteket, utalást, útmutatást, árat*) (68+7, ~5,1%), *adni* / *dobni* / *betenni* / *küldeni linket*, (*be*)*linkelni* (67+3, ~4,8%), (*le/meg*)*írni* (69, ~4,7%), *küldeni, átdobni* / (*át/el*)*küldeni* / *emlézni* (53+6, ~4%), (*fel*)*dobni* / *feltölteni* / *felrakni* / *feltenni* (*appot, linket, videót, szavazatot*) (22+4, ~1,8%). A főnévi igenevek tekintetében elmondható, hogy az 1464 kérdő, főnévi igeneves előfordulásból összesen 1079 esetben kérte a nyelvhasználó a címzettet valamilyen információ megadására, leírására (vö. (11a), (11b)), 200 esetben valamilyen számítógépen végrehajtható cselekvésre (vö. (12a), (12b)). Ez utóbbiak azonban szintén értelmezhetőek információkérésnek. Csak a maradék 185 esetben volt szó valamilyen egyéb cselekvés végrehajtásáról. Az információkérés

⁸ A kézirat egyik anonim lektora felvetette a kérdést, hogy vajon a (12b) típusú kérdések grammatikai szerkezete elliptikusnak tekintendő-e. Mivel ez a szerkezet olyan esetekben használatos, amikor információra kérdezzünk rá, a benne szereplő feltételes módú igét a *tud* 'ismer' ige alakjának értelmezem. Erre utal a *Tudna valaki egy orvost?* vs. *??Tudna valaki egy almát?* példapár, ahol utóbbi nehezen értelmezhető kontextus nélkül, azaz semmiképp sem tekinthető az információkérés konvencionalizálódott formájának. Természetesen specifikus kontextusban, ahol már ismeretes a kért cselekvés, tekinthető elliptikus szerkezetű, cselekvést kérő kérdésnek (pl. *rajzolni* értelemben, egy rajzszaakköri beszélgetésben).

⁹ A zárójelben a pozitív, illetve a negatív eldöntendő kérdésekre vonatkozó előfordulási számot + jellel elválasztva adom meg.

vs. cselekvéskérés distinkciónak esetünkben az a jelentősége, hogy előbbi a *tud* 'ismer' igét tartalmazó szerkezettel is végrehajtható, míg utóbbi csak az infinitívusos szerkezettel. Mivel az általam vizsgált korpuszban elsősorban információkérő kérések fordultak elő, a *tud* + főnévi igenév szerkezetet és a *tud* 'ismer' igét tartalmazó előfordulások funkciójuk szerint nem különültek el élesen (vö. (11a) vs. (11b), ill. (12a) vs. (12b) példapárok). Az információkérő kérések túlsúlya a vizsgált alkorpusz jellegéből adódik, ezért nem vetíthető ki a nyelvhasználat egyéb színtereire.

Végül érdemes megemlíteni, hogy a korpuszon alapuló módszernek (is) megvannak a határai. Jelen dolgozat célja, hogy feltárja, hogy a képességre való utalás milyen módozatai jelennek meg kérések végrehajtásakor, ezen belül a *tud* igét tartalmazó mondatokra koncentrál. A kérdés tartalma azonban gyakran csak a bővebb szövegkörnyezetből, több megnyilatkozás figyelembevételével derül ki. A *tud* igét tartalmazó megnyilatkozást számos másik előzheti meg vagy követheti, amelyben a beszélő kifejti, hogy pontosan mit is kér. Így felmerül a kérdés, hogy a *tud*-os megnyilatkozások önmagukban tekinthetők-e kérdésnek, vagy inkább egy kérő szekvencia részének, a fentebb bemutatott értelemben (van Dijk 1977). A korpuszvizsgálat rávilágít, hogy egy-egy direktív stratégia ritkán jár egyedül, a nyelvhasználók általában több stratégiát kombinálnak az udvariasság és a hatékonyság érdekében, amelyeket teljes gazdagságukban csupán a kvalitatív vizsgálat tárhat fel. Tekintsük a főnévi igeneves kérdő előfordulások majdnem 20%-át kitevő (*nem*) *tud* + *segíteni* szerkezetet példaként, ahol gyakran a kérdést megelőző és/vagy követő megnyilatkozások értelmezése is szükséges annak megértéséhez, hogy miben is kér pontosan segítséget a nyelvhasználó.

- (13) Én már kérdezni szerettem volna csak nem találtam megfelelő embert hozzá de akkor most megkérdezem, miért tarlóhántást csinálnak ilyenkor és miért nem gyomírtózást? A tarlóhántásnál a gépi erő miatt elfogy hektáronként annyi üzemanyag amiből már a totális gyomírtót is meg lehet venni? **Tudnál** nekem ebben **segíteni**, vagy bárki? 2013-07-29 (doc#2685)

A fenti kontextusban kérdéses, hogy a *Tudnál nekem ebben segíteni, vagy bárki?* rész tekinthető-e önmagában kérdésnek, ugyanis elhagyható, a kérdés a megelőző megnyilatkozásokkal is végrehajtható lenne. És vajon hány kérést hajt végre a nyelvhasználó? Hiszen végrehajtja a címzett felé, majd a *vagy bárki* hozzátoldással más potenciális címzettek felé is. A mindennapi nyelvhasználatra jellemző ez az abundancia. Az alábbi szövegrész esetében is nehéz megállapítani, hogy pontosan melyik megnyilatkozás/ok hordozza/ák a kérdés illokúciós erejét:

- (14) Tisztelt népek! Elnézést a zavarásért! Ha valaki **tudna** nekem **segíteni**..... Szükségem lenne a **raibowsix** magyar patch.re.... Léccí help nekem! Köszönettel: Jens icq 27508884 vagy jens01@freemail.c3.hu Csodaszarvas 06/30/99 23:56:37 (doc#997)

A kérdés végrehajtásához szűken véve a következő megnyilatkozások is elegendőek lennének:

- (14') Szükségem lenne a **raibowsix** magyar patch.re.... (Köszönettel:) Jens icq 27508884 vagy jens01@freemail.c3.hu.

A kérés itt lényegében arra vonatkozik, hogy a kért programot valaki küldje el a megadott elérhetőségre. Az elérhetőség azonban csak az aláírásban jelenik meg, így anélkül a kérés teljes tartalma nem állapítható meg. A (14)-beli szekvencia a CCSARP elemzési útmutatója szerint (Blum-Kulka–House–Kasper 1989) úgy lenne elemezhető, mint ami a megszólító kifejezésen és a kötőelemeken kívül több fő cselekményt tartalmaz (vö. *multiple-headed requests*, Blum-Kulka–House–Kasper 1989: 276), amelyekben számos belső enyhítő eszköz is felfedezhető (pl. a feltételes tagmondat és a feltételes mód szintaktikai, valamint a *lécci* lexikai enyhítő). Nehéz lenne azonban megállapítani, hogy (14) mely megnyilatkozásai tekinthetők fő cselekménynek és melyek támogató lépésnek, hiszen más-más egységek fejezik ki a kérés illokúciós erejét és propozíciós tartalmát. Ez és a hasonló szövegrészek a gyakorlatban nehezen, akár többféleképpen szegmentálhatók és interpretálhatók, mindenesetre egy kérési szekvenciáról beszélhetünk, melyben számos, direktívumok végrehajtásához konvencionálisan kötődő nyelvi eszköz együtt jelenik meg (pl. *ha valaki tudna, szükségem lenne, lécci*), és együttesen teszik felismerhetővé a beszédaktus illokúciós erejét, a kérés pontos tartalmának megértése pedig nem egyetlen megnyilatkozás interpretációján alapul. A direktívumok gyakorlati megvalósulásának ezen árnyalatai csak kvalitatív kézi elemzéssel tárhatóak fel. A korpuszon alapuló pragmatikai kutatások azonban bizonyos lexémák előfordulásaiból indulhatnak ki, és a figyelembe vett/vehető kontextus nagysága határt szab a lehetséges eredményeknek is. A nyelvhasználatban megfigyelhető abundancia azonban hasznunkra is válhat. Lutzky és Kehoe (2017) a korpuszpragmatikai kutatások új irányát jelölik ki, amikor a korpuszon való keresésben a kollokációs elemzés különféle eljárásait alkalmazzák, ezáltal az előfordulások közül nagyobb hatékonysággal képesek gépi kereséssel kiszűrni azokat, amelyek a keresett beszédaktus példái. Bár ők is egyes IFID-ekből indulnak ki, azonban ezek kollokációs profilját is meghatározzák, majd megvizsgálják mind a közös, mind a csupán egyes IFID-ekre jellemző kollokációkat. Egy ilyesfajta megközelítés a magyar indirekt direktívumok korpuszpragmatikai kutatása esetében is gyümölcsöző lehet a jövőben.

Összefoglalóan elmondható, hogy az MNSZ2 mint új adatforrás bevonása a korábbi szakirodalom egyes megállapításait megerősítette, ugyanakkor érdekes új eredményeket is szolgáltatott a magyar *tud*-os közvetett kérések használatáról. A megoszlások elemzése alapján Szili (2002) kérdőíves kutatásaival összhangban van a korpuszadatokon való vizsgálat azon eredménye, miszerint a feltételes módú alakok kiemelkedően gyakran jelennek meg kérés végrehajtásakor a magyar nyelvhasználatban (vö. 1. és 2. táblázat). Így a korpuszon alapuló kutatás szerint – és a korábbi szakirodalom szerint is – a legtipikusabb magyar közvetett kérés a *tud*-dal a feltételes módú, főnévi igeneves szerkezetet tartalmazó pozitív eldöntendő kérdés:

(15) **Tudnátok nekem segíteni?** (doc#973)

Ez az eredmény azt a megfigyelést is alátámasztja, miszerint a situációt kiegészítő feladatlapokkal a legtipikusabb alakok csalogathatóak elő. A korpuszadatok bevonása azonban számos új felismerést is hozott, hiszen a korábbi szakirodalom alapján körvonalazódó használatokon kívül a *tud* ige sokkal változatosabb használatára derült fény indirekt kérések végrehajtásakor a magyar nyelvhasználatban, amelyet a következők pontban tekintünk át.

6. Az új eredmények bemutatása

A korábbi szakirodalomban leírt típusok mellett a korpuszbeli előfordulások vizsgálata a hallgató képességére utaló kérő megnyilatkozások számos egyéb formáját is feltárta. Az alábbi, 3. táblázat nagy vonalakban foglalja össze a talált típusokat, amelyek közül a korábbi leírások csak a *tud* + főnévi igenév szerkezet kérdő előfordulásait vették számba (vö. a 3. táblázat első sora), azok közül sem mindegyiket, hiszen a kijelentő módú ígét tartalmazó negatív eldöntendő kérdések nem szerepeltek bennük.

		kijelentő mód	feltételes mód	összesen
<i>tud</i> + főnévi igenév	kérdő	134	1441	1575 (~64,4%)
	kijelentő	140	301	441 (~18%)
<i>tud</i> 'ismer'	kérdő	270	44	314 (~12,8%)
	kijelentő	96	21	117 (~4,8%)
összesen		640 (~26,2%)	1807 (~73,8%)	2447 (100%)

3. táblázat
Direktívumok képességre utalással

A korpuszbeli előfordulások elemzése megerősíti Szili (2002) kutatási eredményeit, miszerint a képességre rákérdező közvetett kérdés prototipikus használatának a feltételes módú igealakot tartalmazó eldöntendő kérdés tekinthető. Érdekes azonban, hogy kijelentő módú igealak esetén nem a főnévi igeneves szerkezet használata a domináns a vizsgált kontextusokban, a *tud* 'ismer' szerkezet esetében pedig nem a feltételes mód.¹⁰ A továbbiakban sorra vesszük a talált típusokat, kezdve a korábbi szakirodalomban is leírt, tipikus formákkal, azaz a kérdő szerkezetekkel.

6.1. A kérdő szerkezetek: pozitív és negatív eldöntendő kérdések

A korpuszbeli előfordulások elemzése arra utal, hogy a kérdő alakok a leggyakrabban a vizsgált kérő funkcióban, ezek közül is a feltételes módú igealakot tartalmazó formák, amelyek így a képességre rákérdező közvetett kérdés prototipikus változatának tekinthetők, összhangban Szili (2002) kutatásaival (vö. (1)–(2) példa). A kérdő, főnévi igeneves szerkezetek pozitív és negatív formái közül Szili (2002) leírásában csak az előbbieket, Krékits (2006) leírásában pedig csak az utóbbit találjuk meg. Kijelentő módú igealak nemcsak pozitív kérdésben szerepelhet, ahogy a korábbi leírásban is megjelent (vö. (3) példa), hanem negatív kérdésben is (vö. (4) példa). A MNSZ2 vizsgált kontextusaiban mindkét variánsra található számos előfordulás, bár a leggyakoribb verzió a pozitív eldöntendő kérdés volt. A pozitív és negatív eldöntendő kérdések egyes kontextusokban felcserélhetőnek tűnnek mind feltételes (16a–b), mind kijelentő módú alakok (17a–b) esetén:

- (16) a. esetleg **tudnál adni** egy linket amin le van írva?! (doc#2835)
b. linket **nem tudnál adni** a hivatkozott cikkhez? (doc#997)

¹⁰ Azaz a nem infinitívuszos szerkezet sokkal tipikusabban jelenik meg kijelentő móddal, ahogyan alább megfigyelhetjük pl. a (19), (20), (23) és (24) előfordulásokban.

- (17) a. **Tudtok-e ajánlani** olyan szakikat, akik értik a dolgukat (homokfúvás, csíkhúzás, felni szinter, krómozás, satöbbi), és képesek korához méltóan, korabeli technikákkal, időtállóan felújítani a gépet. (doc#2685)
 b. **Nem tudtok ajánlani** valakit aki felujit kuplungtarcsat/szerkezetet? (doc#991)

Az eldöntendő kérdéseken kívül szórványosan megtalálhatóak a „*miért nem tudsz...*” szerkezet előfordulásai is, mely feltehetőleg külön konstrukciót alkot. Esetükben nem mindig eldönthető, hogy közvetett kérések-e (direktívumok) vagy szemrehányások, esetleg költői kérdések (expresszívumok).

- (18) Hát?..... a legtöbb főleg elvált férfi csakis siratni tudja a múltat! **Miért nem tudtok rajta túllépni** ????? (doc#2857)

Ezek az előfordulások gyakran nem előzmény nélküliek, hanem egy helyzetre adott reakciók. A fenti (18) megnyilatkozás kontextusa inkább az expresszívumként való értelmezést erősíti, azaz a nyilatkozó pusztán a véleményét fejt ki, kifejezi elvárásait, valamint rosszsallását az annak nem megfelelő viselkedéssel szemben. Nem zárható azonban ki az az értelmezés sem, miszerint a beszélő az általa elvárt viselkedésre szólítja fel a diskurzus egyes résztvevőit, vagy legalábbis tanáccsal látja el őket, így a megnyilatkozás egyúttal közvetett direktívumként is funkcionálhat.¹¹

A nem főnévi igeneves szerkezet előfordulásai szintén az ún. előkészítő (*preparatory*) stratégiát testesítik meg. Információkérő direktívumok esetén az előkészítő feltételek közé tartozik, hogy a címzett fél rendelkezzen a kért ismerettel.¹² A vizsgált kontextusokban a fentebb, az 5. pontban bemutatott leggyakoribb főnévi igeneveket tartalmazó kérdések is csakúgy a címzett ismeretére kérdeznek rá, mint azok a nem infinitívuszos előfordulások, melyekben a *tud* ige 'ismer vmit' (l. (19) és (21) példa), illetve 'ismerettel rendelkezik vmiről' (l. (20) és (22) példa) értelemben áll. Hasonlóan az infinitívuszos szerkezetekhez, a *tud* ige itt is állhat kijelentő vagy feltételes módban (vö. (19)–(20) vs. (21)–(22) példák), de szemben az infinitívuszos példákkal, a *tud* 'ismer' igét tartalmazó előfordulások között a kijelentő módú ígés verzió a gyakoribb (vö. 3. táblázat).

- (19) Valaki **tud** vmi jó bulit, programot ma Estére?: D (doc#2825)
 (20) Wolfram Alpha szintű számolómasináról **tud** valaki? (doc#2777)
 (21) Valakinek esetleg lenne? Vagy valami linket **tudnátok** hozzá? Nagyon szépen köszönöm!!!!:) (doc#2679)
 (22) Esetleg a részletekről is **tudnál**? Csak kíváncsiságból. 2013-11-10 Juli (doc#2860)

Egy másik eltérés, hogy nagyobb arányban szerepelnek a negatív kérdések, mint az infinitívuszos verzió esetén.

¹¹ Érdeemes azt is figyelembe venni, hogy a *Miért nem...*? formula a javaslattevés egyik szokásos formája.

¹² Ugyanolyan értelemben állíthatjuk ezt, ahogyan Searle (1975: 71) a direktívumok előkészületi feltételének tekinti, hogy a hallgató képes a kért cselekvés végrehajtására.

- (23) Tényleg, **nem tudsz** valakit aki eladná? (doc#974)
 (24) Sziasztok Buvarok. Elso-masodik lepcsot szeretnek venni, valamint
 computert. **Nem tudtok** valami akcirol valahol? (doc#1000)
 (25) Robzon: Wállam, nyakam lazítására **nem tudnál** valami yo kis gyakorlatot? (doc#980)

A negatív kérdések közt is szép számban fordulnak elő a határozatlan alanyú (*valaki*) szerkezet példái, mind kijelentő, mind feltételes módban.

- (26) Halló halló!!!!:) Valaki **nem tudja**, h lesz e vmi program vhol a környéken??? (doc#2720)
 (27) Valaki **nem tudna** vmi jó horror filmet ami nem olyan gyenge mint a "Sinister "?: O:) (doc#2709)

A következő, *hogy* kötőszó nélküli szerkezet az információkérő kérések egyfajta jelölőjeként konvencionalizálódott (vö. (28)), tagadás nélkül azonban ebben a funkcióban nem lenne elfogadható (vö. (28')):

- (28) **Nem tudod**, lehet rendelni Püskinél az Interneten? (doc#1017)
 (28') ??**Tudod**, lehet rendelni Püskinél az Interneten?¹³

A továbbiakban áttérünk a *tud* lexémát tartalmazó, de nem kérdésként megformált direktívumok bemutatására.

6.2. A kijelentő szerkezetek

Bár a *tud* igét tartalmazó indirekt direktívumok tipikus formája az eldöntendő kérdés, az MNSZ2 előfordulásainak vizsgálata alapján elmondható, hogy a címzett képességére utaló *tud* igével nem csak kérdő alakban hajtható végre közvetett kérdés: hasonló funkcióval egyes kijelentő formák is bírhatnak. A kijelentő szerkezetek bevonása a leírásba a jelen korpuszon alapuló kutatás hozadéka. A hallgató képességére vonatkozó kijelentő formájú megnyilatkozások előfordulása jóval kisebb arányú volt a vizsgált alkörpuszban, mint a kérdő formájúaké: a nem kérdő előfordulások az összes példának csupán mintegy 23%-át teszik ki (vö. 3. táblázat). Azonban a kijelentő módú igealakot tartalmazó előfordulások között számuk meghaladta a kérdő formák számát. Számos variáns fedezhető fel, amelyeket a továbbiakban sorban áttekintünk.

Azok a nem kérdő megnyilatkozások, amelyek tartalmazzák a *tud* igét és kérés végrehajtásával hozhatóak kapcsolatba, alapvetően két nagy csoportra oszthatóak. Az első esetben a címzett képességére való utalás pusztán kötőelemként, más szóval támogató lépésként jelenik meg (vö. a kérő szekvencia fentebb, a 3. pontban bemutatott tagolását Blum-Kulka-House-Kasper (1989) alapján), a kérés illokúciós erejét más nyelvi eszköz hordozza. Amikor a *tud* ige használata direkt kéréshez csatlakozik, feltehetően az arcfenyegetés mértékét hivatott enyhíteni, amelyet a direktívum közvetlen végrehajtása hordoz, és udvariassági megfontolásból szerepel kötőelemként. A másik esetben azonban a kérést közvetetten, valamilyen *tud*-os szerkezetet használva hajtja végre a nyelvhasználó, ilyenkor a képességre utalás a

¹³ Feltehetően azért, mert a *tudod* diskurzusjelölővel információközlést szoktunk bevezetni (vö. *Tudod Püskinél lehet rendelni az interneten*).

fő cselekmény részeként értelmezhető, amely ezen kívül szintaktikai és/vagy lexikai enyhítőket is tartalmazhat. E két nagy csoportot a (29) és a (30) előfordulás példázza.

- (29) Légyszi, ha **tudsz**, segíts! (doc#2318)
 (30) Ennyit nem ér a dolog. De, ha **tudnál** segíteni... Üdv Big Gumipók (doc#998)

Az első esetben (l. (29) megnyilatkozás) a *tud* ige feltételes tagmondatban csatlakozik egy direkt kérdéshez, így enyhítve az arcfenyegetés mértékét, amelyet a közvetlen felszólítás hordoz. Ez esetben a hallgató lényegében a felszólító formával hajtja végre a kérést (*Légyszi, segíts!*), és a *tud* igét tartalmazó tagmondatot csupán kötőelemként teszi hozzá, feltehetően udvariassági megfontolásból, akár elhagyható is lenne. Ezzel szemben a (30) példában a *tud*-os megnyilatkozás maga a fő cselekmény, a nyelvhasználó a kérést éppen az által hajtja végre, így ez és a hasonló példák párhuzamba állíthatóak a kérdő előfordulásokkal. Az, hogy feltételes tagmondatként van megformálva, szintaktikai enyhítőként értelmezhető (l. Blum-Kulka-House-Kasper 1989). A továbbiakban e két fő típusnak a különféle variánsait tekintjük át.

6.2.1. Képességre való utalás kötőelemként kijelentő szerkezetekben

Amikor a képességre való utalás kötőelemként szerepel, általában, bár nem minden esetben, a felszólító mód használatával, azaz a Blum-Kulka és munkatársai (1989) által származtatott módként (*mood derivable*) leírt stratégiát megtestesítő fő cselekménnyel kombinálódik. Ez a legdirektebb kérésstratégia, így nem meglepő, hogy gyakran jelenik meg különféle enyhítő eszközökkel. Az ilyen esetek közel felében a képességre való utalást tartalmazó tagmondatot feltehetően két okból fűzi hozzá a beszélő a megnyilatkozáshoz: udvariassági megfontolásból, vagy a kérés releváns címzettjeinek kijelölése okán. Mivel a közösségi média eszközei egymást nem ismerő nyelvhasználók közötti kommunikációra is lehetőséget nyújtanak, így gyakori a releváns címzettek kijelölése az ismeretlen tömegből a képességre való utalással, ilyenkor a grammatikai megformálástól függ, hogy elhagyható-e a képességre való utalás.

- (31) **Valaki aki tud** segítsen már nekem. (doc#2874)
 (32) **ha valaki tudna** javasolni bármit kérem hogy segítsen. (doc#2881)
 (33) aki **tudna segíteni** kérem tegye meg. (doc#2720)
 (34) Kérem ha **tudna** illet **mondani**, ne tartsa vissza magát. (doc#987)

Míg a (31) megnyilatkozásból az *aki tud* tagmondat kimaradhat, a kérés anélkül is végrehajtható (ti. *Valaki segítsen már nekem*), a (32) megnyilatkozás esetében a képességre utaló tagmondat már csak azért sem hagyható el, mert ebben fogalmazódik meg pontosabban, hogy mi is az a segítség, amelyet a beszélő elvár. Esetenként (vö. (33) és (34)) a felszólító módú igealak egy eltérő lexémával utal erre vissza, az esetek többségében a *megtesz* igével.

Sok esetben a *tud*-os tagmondat megnevezi a kért cselekvést, míg a felszólító módú igealak arra szólít fel, hogy a címzett jelezze a kérés végrehajtására való hajlandóságát, jelentkezzen, írjon stb.

- (35) Nagyon tápláló, kiadós és fincsi volt. Ha **tudtok** róla, hol szerezhető be, azonnal szóljatok! (doc#986)
- (36) Apropos, aki **tudna** részleteket **mondani** az Amazon.com-on való vásárlásról, esetleg hajlandó nekem is rendelni egyet, az dobjon már egy mailt... (doc#1002)

Mivel ezekben a kontextusokban legtöbbször információkérő kérésekről van szó, implicite elvártnak tűnik, hogy a címzett, amennyiben jelentkezik, ír stb., adja is meg a kért információt, ahogyan a fenti (35)–(36) példák esetében is. A kérés tartalma általában nem az, vagy nemcsak az, ami a felszólító módú igealakban kifejeződik, kikövetkeztetéséhez a *tud*-os tagmondat tartalmára is szükség van. Nemcsak információkérő kérések tartozhatnak ide, hanem egyéb kérések is:

- (37) Ha valaki esetleg **ki tudna vinni** vasárnap svájcba azt kérem írjon rám priviben. (doc#2670)

A fenti megnyilatkozásokban közös, hogy több kérést is végrehajt általuk a nyelvhasználó: először is a *tud*-os tagmondatban kifejezett cselekvés végrehajtását kéri, majd pedig azt, hogy aki arra hajlandó, az jelezze ezt a kért módon. Ezért a *tud*-os tagmondat nem hagyható el, és csak a második kérés van közvetlen módon végrehajtva. Így ezek a megnyilatkozások közvetettség szempontjából is hibrid eseteknek tekinthetők. A fenti (37) megnyilatkozás valójában két kérést hajt végre: közvetetten arra kér a beszélő, hogy valaki vigye el Svájcba, közvetlenül pedig arra, hogy aki ezt a kérést teljesítené, az jelezze. Ez és a hasonló előfordulások rámutatnak, hogy bár ezek a megnyilatkozások szó szerint a címzett képességére utalnak, valójában a hajlandóságáról van szó. A fenti példában a *kérem írjon rám priviben* direkt kérés címzettjei nem a képességgel rendelkező személyek, hanem azok, akik hajlandóak lennének teljesíteni az indirekt módon végrehajtott kérést.

A továbbiakban azokat az eseteket tekintjük át, amikor a képességre való utalás nem csupán kötélemként szerepel, hanem a fő cselekményt adja. Ezek a kérések az előkészítő (*preparatory*) kérési stratégiát példázzák. Kérdő formájú megvalósulásaitak fentebb, a 3. pontban mutattuk be, a következő részben rátérünk a kijelentő szerkezetekre.

6.2.2. Képességre utalás kijelentő szerkezetekben a fő cselekményben

A közismert kérdő formákkal (vö. (1)–(4) példák) leginkább párhuzamba állítható esetek azok, amikor a nyelvhasználó a címzett képességére való egyszerű utalás által hajtja végre a direktívumot, csak most nem kérdő szerkezetben. Sokkal gyakoribb azonban az, amikor a képességre való utalás más stratégiákkal való kombinációban jelenik meg, amelyek a közvetett direktívumok searle-i (1975) leírásának különböző csoportjaihoz illeszkednek.

A kijelentő előfordulások közül azok, amelyekben a beszélő a címzett képességére való utalás által hajtja végre a kérést, csakúgy megfigyelhetők a *tud* + főnévi igenév szerkezettel, mint a *tud* 'ismer' szerkezettel. Ezeket a stratégiákat itt most csak egy mondatnyi egységen belül vizsgáljuk, de sok esetben több mondatnyi diskurzust ölel fel a kérő szekvencia. Funkcionálisan egyenértékűek a *Ha tudnál linket adni, megköszönném*, illetve *Tudnál linket adni? Megköszönném* diskurzusrészletek (vö. Van Dijk 1977-es tanulmányának *macro-speech-act* fogalmával).

Ha nagyobb egységeket vizsgálunk, még nagyobb változatosságban találhatnánk meg a különböző grammatikai variációkat ezekre a stratégiákra.

Searle (1975: 64–67) a közvetett direktívumok jellemzésekor mondatok különféle csoportjait különítette el, amelyek az angolban konvencionálisan használatosak direktívumok végrehajtására. Ezen stratégiák a magyarban is megfigyelhetők, és szinte mindegyikük kombinálódhat a hallgató képességére való utalással. Ezekben az esetekben közvetettségről beszélhetünk, hiszen a nyelvhasználó nem egyenesen a cselekvésre magára utal, amelynek a végrehajtását a címzettől várja, hanem csupán a címzett képességére, hogy megtegye azt. A továbbiakban a searle-i csoportok mentén ismertetek példákat mindezen típusokra, mind a főnévi igeneves, mind a nem infinitívuszos szerkezetek köréből.

Az első csoportba maga a címzett képességére való utalás tartozik:

- (i) „azok a mondatok, amelyek H-nak A végrehajtására való képességét érintik” (Searle 1991 [1975]: 58)¹⁴

Ebbe a típusba tartoznak a fentebb bemutatott pozitív és negatív eldöntendő kérdések is (l. (1)–(4) példák). A nem kérdő szerkezetek a gyakorlatban változatosan nyilvánulnak meg. A legegyszerűbb esetekben a beszélő egyszerűen utalást tesz arra, hogy a címzett képes vagy képes lenne végrehajtani a kért cselekvést. Ez megnyilvánulhat egyszerű kijelentés formájában (38) vagy pedig egy önállóan megjelenő feltételes tagmonddal (39)–(40).

- (38) Ebben **tudnátok segíteni**, illetve **tanácsokat adni** még. (doc#2932)
 (39) Elnézést a zavarásért! **Ha** valaki **tudna** nekem **segíteni**..... (doc#997)
 (40) Még mindig érvényes: **ha tudtok** korrekt, tágasabb férőhelyet... Köszí (doc#999)

Az összetettebb esetekben a nyelvhasználó azt latolgatja, mekkora eséllyel van meg a címzett képessége a kért cselekvés végrehajtására, kifejezi, hogy ezt mennyire tartja valószínűnek, leggyakrabban az *esetleg / talán, biztos(an) / bizonyára / hátha* kifejezések használatával. További szerkezetek: *úgy hiszem / nem hiszem, hogy ne, már / egyszer / csak, gondoltam + tud*.

- (41) Ha **esetleg** idézni tudnál... (doc#1004)
 (42) Azért én bízom Önben. **Csak** tud valamilyen véleményt alkotni. (doc#984)
 (43) **Gondoltam** tudnátok segíteni. Valaki **biztos!** (doc#2721)
 (44) Ti **biztosan** jobbakat tudtok. (doc#999)
 (45) **hátha** tudtok jobbat ezeknél.. (doc#2878)

A searle-i (1975) leírásban a közvetett direktívumok egy másik csoportját alkotják azok a mondatok, amelyek nem a hallgató képességére vonatkoznak, hanem a beszélőnek a kért cselekvés végrehajtására vonatkozó kívánságára:

- (ii) „azok a mondatok, amelyek S-nek arra vonatkozó vágyát vagy kívánságát érintik, hogy H tegye meg A-t.” (Searle 1991 [1975]: 59)¹⁵

¹⁴ „Sentences concerning H’s ability to perform A” (Searle 1975: 65), az idézett részekben S a beszélőt, H a hallgatót, A pedig a kért cselekvést jelöli.

A jelenlegi vizsgálat korpuszában a hallgató képességére való utalás sok esetben kombinálódott ezen csoport tagjaival a *tud* lexéma feltételes tagmondatban való használata esetén. Ez gyakran összemosódik a releváns címzettek kijelölésével (*keresek/várom + tud*), de ezek is indirekt beszédaktusoknak tekinthetők, ugyanis a nyelvhasználó a képességre való utalás által hajtja végre a kérést. További példái: (*nagyon / jobban*) *örülne/nék / örömet szerezne, ha; szívesen venném, ha; boldog lennék, ha; remélem / reménykedem; szeretném, ha*.

- (46) **Örülnek, ha** pontosabb bibliográfiai forrásmegjelüléssel¹⁶ tudnál szolgálni. (doc#1018)
 (47) **naggggyn jó néven venném, ha** valaki tudna válaszolni a következő kérdéseimre (doc#987)
 (48) **Remélem**, tudtok valami megoldást. Üdvözzetel, Gyula (doc#2754)

Ezeknek a megnyilatkozásoknak az az érdekessége, hogy illokúciós erőt jelölő eszközként funkcionál, gyakran konvencionalizálódott főmondatok (pl. *örülnek, ha; szeretném, ha*) jelennek meg, az alárendelt tagmondatban azonban nem maga a cselekvés fogalmazódik meg, hanem csupán a végrehajtás képessége, így a megnyilatkozás nem szó szerint interpretálandó. A (46), illetve a (47) megnyilatkozás esetében a beszélő nyilván nem annak örülne, illetve azt venné jó néven, ha a címzett tudna szolgálni a kért információval, hanem ha meg is adná azt. A másik típust a (48) megnyilatkozás képviseli, amely által B abbéli reményét fejezi ki, hogy a kért cselekvés végrehajtására való képesség fennáll, és ezáltal közvetetten hajtja végre a kérést.

A leggyakoribb stratégia az, amikor a beszélő köszönetnyilvánítást ígér, illetve előlegez meg (*hálás lennék / meghálálnám, illetve ha..., (meg)köszönöm/köszönném, köszi, ha*). Ezek az előfordulások átmenetet képeznek a következő csoport példái felé. Egyrészt kinyilvánítják S-nek a kért cselekvés végrehajtására vonatkozó vágyát, amikor kifejezik, hogy a cselekvés S érdekét szolgálja, ez azonban másrészt A megtételének indokaként is értelmezhető. Bár az alábbi (49)–(50) példákban a beszélő nem tudhatja biztosan, hogy a címzett képes-e a kért cselekvés végrehajtására, a köszönetnyilvánítás nyilvánvalóan a kérés teljesítésének az esetére vonatkozik, így a megnyilatkozás által a nyelvhasználó végre is hajtja a kérést.

- (49) **Nagyon szépen megköszönném ha** tényleg tudnál nekem ilyen címet adni. (doc#980)
 (50) Ha tudsz erre valamit, **köszi**. (doc#2800)

A nyelvhasználat azon színterein, ahol a lehetséges címzettek széles körével számolhat a kommunikátor, gyakran előfordul, hogy a *tud* lexémát tartalmazó tagmondat a címzettek egy lehetséges körét jelöli ki. Egyes esetekben azonban e kijelölés által a beszélő egyúttal végre is hajtja a kérést a képességgel rendelkező személyek felé. Ezen előfordulások esetében is közvetettségéről van szó, ahogyan már fentebb, a (37) példában is láthattuk. A következő megnyilatkozásokban a köszönetnyilvánítás azoknak szól, akik nemcsak tudnak, de hajlandók is segíteni, azaz a képességre való utalás által a beszélő már végre is hajtja a kérést.

¹⁵ „Sentences concerning S’s wish or want that H will do A.” (Searle 1975: 65)

¹⁶ elütés az eredetiben

- (51) **Előre is kösz ha** valaki segíteni tudna, hogy ez működik-e a 210-esnél...
(doc#2742)
- (52) Egy szobás albérletet keresek sürgősen! Aki tud **megköszönném!**
(doc#2832)

Végül, a címzett képességére való utalás kapcsolódhat olyan főmondatához, amely A megtételének indokait érinti, azaz a searle-i csoportosításban:

- (iii) „A megtételének indokait érintő mondatok” (Searle 1991 [1975]: 59)¹⁷

Példái a vizsgált alkorpuszban: *szükség(em) lenne / fontos lenne; jó / jobb / legjobb / csúcs / klassz lenne, ha; segítené / segítség lenne*. Ide tartoznak azok a megnyilatkozások is, amikor a beszélő a címzett képességére való utalást olyan tagmondatdal kombinálja, amelyben ígér valamit a kért cselekvés végrehajtásának esetére, vagy pedig a kért cselekvés indokát fejti ki, kifejezve, hogy az miért lenne előnyös.

- (53) Sziasztok, **nagyon fontos lenne**, ha erre tudnátok nyomni egy RT-t, és egy fb share-t. Kösz! (doc#2866)
- (54) Ha tudnátok valami jó gyógymódot (a hazautazáson kívül), **az nagyon jó lenne**. (doc#992)
- (55) Internetes világunkban csak van vhol valamilyen elektronikus könyv e-könyv, ha tudna valaki, **akkor nem keresgelnek...** kösz! (doc#2675)

Mindezen példákról elmondható, hogy a többi csoporthoz hasonlóan, a főmondat tartalma a kért cselekvés tényleges végrehajtásának esetére vonatkozik, az alárendelt tagmondat szó szerint azonban csupán a végrehajtás képességére utal. Így közvetettségéről beszélhetünk, méghozzá a direktívum több stratégiát kombináló közvetett végrehajtásáról, amelyek egyike a címzett képességére való utalás.

A 4. táblázat (a következő oldalon) összefoglalja a kérő funkcióban használatos, a *tud* ígét tartalmazó nem kérdő szerkezetek típusainak megoszlását.

A fenti típusok természetesen leírhatóak a Szili (2002) által is alkalmazott CCSARP-féle leírási keretben is. A nem kérdő előfordulások egy részéről elmondható, hogy a nyelvhasználó felszólító móddal hajtja végre a kérést (*mood derivable* stratégia), a *tud* ígét tartalmazó tagmondat ilyenkor kötőelemként/támogató lépésként elemezhető, amely gyakran lényegi szerepet tölt be a kérés teljes tartalmának közvetítésében. Az előfordulások többségében azonban a *tud* ige a fő cselekményben jelenik meg, azaz a nyelvhasználó a kérést a címzett képességére való utalás által, közvetetten hajtja végre. Mivel a Searle által leírt stratégiatípusok szinte mindegyike kombinálódhat a címzett képességére való utalással, nehéz eldönteni, hogy ezeket az eseteket a CCSARP rendszerében melyik stratégiához sorolhatnánk be. Többszörös főcselekményű kérésekként nem elemezhetjük őket (vö. *multiple-headed requests*, Blum-Kulka et al. 1989: 276), hiszen a különféle stratégiák a főcselekményen belül kombinálódnak. Így azt mondhatnánk, hogy maga a kérési stratégia a konvencionális indirektség szintjét képviseli, azon belül az előkészítő (*preparatory*) stratégiát, a searle-i csoportok mentén bemutatott stratégiák nyelvi kifejezései pedig támogató lépésként értelmezhetőek. A *tud* ígét tartalmazó fő cselekményen belül pedig többféle szintaktikai enyhítőt (pl. feltételes tagmondat,

¹⁷ „Sentences concerning reasons for doing A.” (Searle 1975: 66)

feltételes mód, tagadó forma) és számos lexikai enyhítőt (pl. *kösz*, *köszí*, *esetleg*, *háttha*, *valami*, *valamilyen*) lehetne megemlíteni. Mivel jelen tanulmány a *tud* igét tartalmazó kérések különböző formáira koncentrálnak, a többi nyelvi eszköz részletes elemzése és bemutatása túlmutat a lehetőségein. Az elsődleges cél annak megmutatása, hogy a spontán nyelvhasználatban a kérések megformálása általában a nyelvi udvariasság számos nyelvi eszközeinek kombinációjával történik, amelyek gazdag változatosságot mutathatnak, és hogy a címzett képességére való utalás ezeknek a kombinációknak milyen gyakran részét képezi.

		<i>tud</i> + FI	<i>tud</i> 'ismer'	össz.
<i>tud</i> + felszólító mód	<i>tud</i> (kért cselekvés) + felszólító mód	72	–	231
	<i>tud</i> (kért cselekvés) + uaz a cselekvés más lexémával felszólító módban	11	–	
	<i>tud</i> (kért cselekvés) + felszólítás jelentkezésre	51	90	
	egyéb	6	1	
(i) azok a mondatok, amelyek H-nak A végrehajtására való képességét érintik	kijelentés vagy tagmondat önmagában	27	3	85
	<i>esetleg</i> / <i>talán</i>	17	1	
	<i>háttha</i>	16	4	
	<i>biztos(an)</i> / <i>bizonyára</i>	9	1	
	egyéb	7	0	
(ii) azok a mondatok, amelyek S-nek arra vonatkozó vágyát vagy kívánságát érintik, hogy H tegye meg A-t	köszönetnyilvánítás: <i>ha...</i> , <i>megköszönöm/ném</i> ; <i>köszí</i> , <i>ha...</i>	76	7	156
	<i>hálás lennék</i> / <i>meghálálnám</i>	21	0	
	<i>(nagyon) / jobban</i> <i>örülne/nék</i> / <i>örömet szerezne</i> , <i>ha</i>	18	0	
	<i>remélem</i> / <i>reménykedem</i>	13	1	
	<i>szeretném</i> , <i>ha</i>	8	0	
	<i>keresek</i> / <i>várom</i>	6	0	
	egyéb	4	2	
(iii) A megtételének indokait érintő mondatok	<i>jó</i> / <i>jobb</i> / <i>legjobb</i> / <i>csúcs</i> / <i>klassz lenne</i> , <i>ha</i>	30	4	66
	<i>ha tud</i> + egyéb tagmondat (a kért cselekvés megtételének indoka)	14	1	
	<i>segítene</i> / <i>segítség lenne</i>	6	0	
	<i>ha tud</i> + tagmondat (a beszélő ígérete a kért cselekvés végrehajtásának esetére)	5	1	
	<i>szükség(em) lenne</i> / <i>fontos lenne</i>	4	1	
egyéb		3	0	3
összesen		424	117	541

4. táblázat
A *tud*-os kérések nem kérdő típusai

6.3. Az új eredmények számszerű összegzése

A hallgató képességére való utalással végrehajtott direktívumok, amelyek a *tud* igét tartalmazzák, jelentős szerepet töltenek be a magyarok kéréstevékenységében. A vizsgált előfordulások többségében a címzett képességére való utalás a fő cselekményben jelenik meg. A feltételes módú igealakot tartalmazó pozitív és negatív eldöntendő kérdések, valamint a kijelentő módú igealakot tartalmazó pozitív eldöntendő kérdések főnévi igeneves verziói a korábbi leírásokban is szerepeltek mint a képességre utaló közvetett kérés tipikus stratégiái. Ezeknek a típusoknak a jelenlegi kutatás összesen 1561 előfordulását vizsgálta (vö. 5. táblázat aláhúzással kiemelt sorai). A többi módozat leírása azonban, amely 656 előfordulást tesz ki, a korpuszpragmatikai kutatás hozadéka. Ezenkívül további 230 előfordulást vizsgáltam, amelyben a címzett képességére való utalás a *tud* igével a fő cselekményen kívül, kötélemként szerepelt. A kérés teljes tartalmának kikövetkeztetéséhez azonban gyakran ezekben az esetekben is szükség volt a *tud* igét tartalmazó tagmondat tartalmának figyelembevételére. A talált típusokat az 5. táblázat foglalja össze.

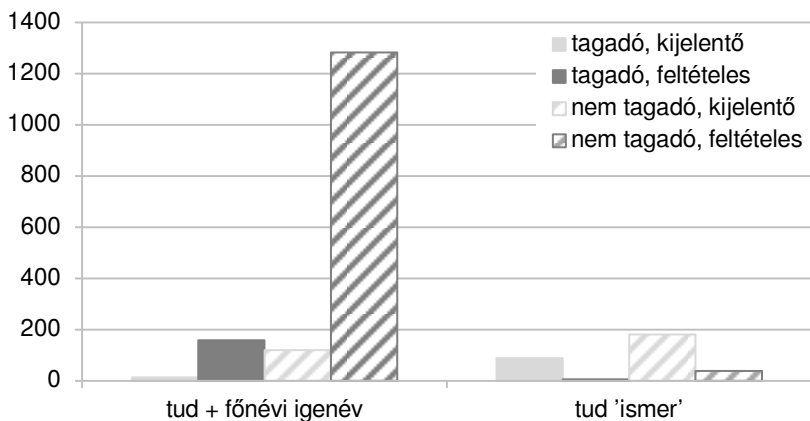
			kijelentő mód	feltételes mód	összesen
tud + főn. igenév	kérdő	tagadó	14	158	1575 (~64,4%)
		nem tagadó	120	1283	
	kérdő	kötőelemként	85	55	441 (~18%)
		fő cselekményben	55	246	
tud + főnévi igenév összesen			274	1742	2016 (~82,4%)
tud 'ismer'	kérdő	tagadó	89	6	314 (~12,8%)
		nem tagadó	181	38	
	kérdő	kötőelemként	81	9	117 (~4,8%)
		fő cselekményben	15	12	
tud 'ismer' összesen			366	65	431 (~17,6%)
összesen			640	1807	2447 (100%)

5. táblázat

A címzett képességére a *tud* igével való utalást tartalmazó direktívumok típusai az MNSZ2 személyes alkorpuszából vett mintákban

Az összesítő, 5. táblázatról leolvasható, hogy a címzett képességére történő utalással végrehajtott direktívumok legtipikusabb, leggyakoribb formájának a korpuszon alapuló kutatás alapján is a feltételes módú igealakot tartalmazó, pozitív kérdés tekinthető, összhangban Szili (2002) szituáció-kiegészítő feladatlapokon alapuló kutatásának eredményeivel. Jelen kutatás korpusza 1283 előfordulást tartalmazott ebből a típusból, ami az összes vizsgált példa több mint felét teszi ki. Jól látszik, hogy míg a feltételes módú formák között az infinitívuszos, kérdő szerkezet a leggyakoribb, a kijelentő mód használata csaknem azonos mértékben kötődik a főnévi igeneves alakzathoz, mint a nem főnévi igeneves konstrukcióhoz.

A kérdő megnyilatkozások minden esetben a kérési szekvencia fő cselekményeként elemezhetőek, az altípusok megoszlása az 1. ábrán látható.

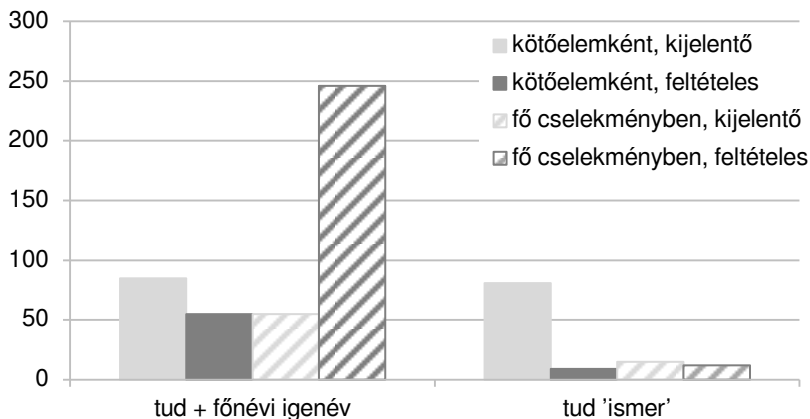

1. ábra

A kérdő szerkezet típusainak megoszlása

Míg az infinitívusos szerkezet esetében a feltételes módú igealakot tartalmazó, pozitív kérdés dominál, a nem infinitívusos formák kérdésekben inkább kijelentő móddal használatosak. Ez a különbség az igemódban a negatív kérdések esetében is megfigyelhető, amelyek azonban összességében kevésbé gyakoriak, mint a pozitív kérdések.

A direktívum végrehajtásával kapcsolatba hozható nem kérdő mondatok 558 előfordulását tartalmazta a vizsgálat korpusza, ezek a példák az infinitívusos szerkezeteknek közel 22%-át, a nem infinitívusos szerkezeteknek pedig több mint 27%-át tartalmazzák. A különféle altípusok megoszlását a 2. ábra mutatja.

2. ábra

A nem kérdő szerkezet típusainak megoszlása

A nem kérdő szerkezetek előfordulhatnak a fő cselekményben vagy kötőelemként. Kötőelemként elsősorban a nem infinitívuszos változat esetében jellemző az előfordulásuk, különösen amikor a *tud* ige kijelentő módban áll. Az infinitívuszos variáns esetében a nem kérdő szerkezetek általában a fő cselekményhez köthetők, bár itt is szép számban fordulnak elő kötőelemként. Míg fő cselekményben megjelenve a feltételes mód dominál, kötőelemként való előfordulás esetén a kijelentő mód gyakoribb, mint a feltételes mód, hasonlóan a nem infinitívuszos szerkezethez.

7. Összefoglalás

Az aktuális nyelvhasználati példák elemzése a *tud* ige változatos használatát mutatta indirekt kérésekben a magyar nyelvhasználat vizsgált színterein. A legtipikusabb alakok diskurzuskiegészítő módszerrel is előcsalogathatóak: ezek a *tud* feltételes alakjával és egy főnévi igenévvel alkotott pozitív eldöntendő kérdések. A MNSZ2 személyes-fórum és személyes-közösségi alkorpuszára támaszkodó jelenlegi korpuszpragmatikai kutatás azonban feltárta, hogy a képességre utalás nemcsak infinitívuszos és kérdő szerkezetekben jelenhet meg kérés végrehajtásakor, számos, a korábbi szakirodalomban nem említett nem kérdő és nem infinitívuszos konstrukció is előbukkant. Ezekkel a szerkezetekkel önállóan is végrehajtható közvetett kérés a magyarban, de a képességre való utalás gyakran más stratégiákkal együtt jelenik meg. A kérdő előfordulásokról is elmondható, hogy azok a vizsgált kontextusokban gyakran önmagukban nem alkalmasak a kérés végrehajtására, csupán a kérő szekvencia egy elemét alkotják. A kérés teljes tartalmának kikövetkeztetéséhez sokszor nemcsak egy hosszabb szekvencia, azaz több megnyilatkozás figyelembevételére van szükség, hanem enciklopédikus ismereteket is felhasználunk.

A korpuszbeli előfordulások változatossága és spontaneitása nagymértékben gazdagíthatja a nyelvhasználat működéséről, azon belül a kérésstratégiákról szerzett ismereteinket. Az aktuális nyelvhasználati példák között olyan előfordulásokat is találhatunk, amelyek más adatforrások alapján nem lennének kinyerhetőek. Az előfordulásoknak a vizsgált pragmatikai jelenség megnyilvánulásaként való azonosításához, kategorizálásához és magyarázatához a kontextusra és a kutató nyelvhasználati intuíciójára támaszkodó egyedi, kvalitatív elemzés is szükséges. Így az intuíció mint adatforrás mindig jelen van és lesz a korpuszon alapuló kutatásokban is. A hagyományos pragmatikai kutatási módszerek továbbra is nélkülözhetetlenek az implicit pragmatikai jelenségek vizsgálatakor, de gyümölcsözően kombinálhatóak a korpuszalapú megközelítéssel. A magyar közvetett kérések még hatékonyabb korpuszpragmatikai vizsgálatára nyílt lehetőség a jövőben Lutzky–Kehoe (2017) kollokációkra építő módszerének adaptálásával, hiszen a képességre utalás stratégiája akár egy megnyilatkozáson belül is gyakran kombinálódik egyéb kérés stratégiaival, amelyeknek egy része szintén köthető expliciten megjelenő nyelvi elemekhez.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a tanulmány anonim lektorainak a kéziratához fűzött alapos, értékes megjegyzéseikért és javaslaikért.

Hivatkozások

- Ådel, Annelie – Randi Reppen 2008. The challenges of different settings: An overview. In Annelie Ådel – Randi Reppen (szerk.) *Corpora and Discourse. The Challenges of Different Settings*. (Studies in Corpus Linguistics 31) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 1–6.
doi:10.1075/scl.31.01ade.
- Aijmer, Karin 2018. Corpus pragmatics: From form to function. In Andreas H. Jucker – Klaus P. Schneider – Wolfram Bublitz (szerk.) *Methods in Pragmatics*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. 555–586.
doi:10.1515/9783110424928-022.
- Aijmer, Karin – Christoph Rühlemann (szerk.) 2015. *Corpus Pragmatics. A Handbook*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Austin, John Langshaw 1962. *How to Do Things With Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Blum-Kulka, Shoshana 1989. Playing it safe: The Role of conventionality in indirectness. In Shoshana Blum-Kulka – Juliane House – Gabriele Kasper (szerk.) *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood: Ablex Publishing Corporation. 37–70.
- Blum-Kulka, Shoshana – Juliane House – Gabriele Kasper (szerk.) 1989. *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.
- Blum-Kulka, Shoshana – Elite Olshtain 1984. Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics* 5/3:196–213. doi:10.1093/applin/5.3.196.
- Deutschmann, Mats 2003. *Apologising in British English*. (Skrifter Från Moderna Språk 10) Umeå: Umeå University.
- Dijk, Teun A. van 1977. Pragmatic macro-structures in discourse and cognition. In Marc de Mey – Rik Pinxten – M. Poriau – Fernand Vandamme (szerk.) *International Workshop on The Cognitive Viewpoint*. Ghent: University of Ghent. 99–113.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Jacobs, Andreas – Andreas H. Jucker 1995. The historical perspective in pragmatics. In Andreas H. Jucker (szerk.) *Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English*. (Pragmatics & Beyond New Series 35) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 3–33.
doi:10.1075/pbns.35.04jac.
- Jucker, Andreas H. 1994. The feasibility of historical pragmatics. *Journal of Pragmatics* 22/5:533–536. doi:10.1016/0378-2166(94)90083-3.
- Jucker, Andreas H. 2013. Corpus pragmatics. In Jan-Ola Östman – Jef Verschueren (szerk.) *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins. 2–17.
- Jucker, Andreas H. 2018. Data in pragmatic research. In Andreas H. Jucker – Klaus Peter Schneider – Wolfram Bublitz (szerk.) *Methods in Pragmatics*. Berlin: De Gruyter Mouton. 3–36.

- Kertész, András – Csilla Rákosi 2012. *Data and Evidence in Linguistics a Plausible Argumentation Model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krékits József 2006. *Felszólító performatív beszédaktusok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lutzky, Ursula – Andrew Kehoe 2017. “I apologise for my poor blogging”: Searching for apologies in the Birmingham Blog Corpus. *Corpus Pragmatics* 1/1:37–56. doi:10.1007/s41701-017-0004-0.
- McAllister, Paula Garcia 2015. Speech acts: A synchronic perspective. In Karin Aijmer – Christoph Rühlemann (szerk.) *Corpus Pragmatics. A Handbook*. Cambridge: Cambridge University Press. 29–51. doi:10.1017/CBO9781139057493.003.
- Meyer, Charles F. 2002. *English Corpus Linguistics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nagy C. Katalin 2013. Adatforrások integrációja a történeti nyelvészetben: A nyelvtörténeti korpuszadat fogalmáról. *Argumentum* 9:56–78.
- Nagy C., Katalin (kézirat). *Corpus Data in Pragmatics: Conventionally Indirect Directives with tud ‘can/know’ in Hungarian*.
- Nagy C. Katalin – Németh Zsuzsanna – Németh T. Enikő 2019. Adatok és adatforrások integrációja a pragmatikai kutatásban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/2:109–130. doi:10.14232/jeny.2019.2.9.
- Németh T. Enikő – Nagy C. Katalin – Németh Zsuzsanna 2020. Ami a korpuszokból kimarad: rejtőzködő pragmatikai jelenségek. In Simon Gábor – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *Nyelvtan, diskurzus, megismerés*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 333–356.
- O’Keeffe, Anne 2018. Corpus-based function-to-form approaches. In Andreas H. Jucker – Klaus Peter Schneider – Wolfram Bublitz (szerk.) *Methods in Pragmatics*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. 587–618.
- Oravecz, Csaba – Tamás Váradi – Bálint Sass 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In Nicoletta Calzolari – Khalid Choukri – Thierry Declerck – Hrafn Loftsson – Bente Maegaard – Joseph Mariani – Asuncion Moreno – Jan Odijk – Stelios Piperidis (szerk.) *Proceedings of the ninth international conference on language resources and evaluation (LREC-2014)*. Reykjavik: European Language Resources Association (ELRA). 1719–1723.
- Rühlemann, Christoph – Karin Aijmer 2015. Introduction. Corpus pragmatics: laying the foundations. In Karin Aijmer – Christoph Rühlemann (szerk.) *Corpus Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–26. doi:10.1017/CBO9781139057493.001.
- Sass Bálint 2007. Jóízű Mazsolázás a korpuszból. Előadás. XVII. MANYE kongresszus. Siófok. 2007. április 19–21.
- Schauer, Gila A. – Svenja Adolphs 2006. Expressions of gratitude in corpus and DCT data: Vocabulary, formulaic sequences, and pedagogy. *System* 34/1:119–134. doi:10.1016/j.system.2005.09.003.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1975. Indirect speech acts. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 59–82.

- Searle, John R. 1991 [1975]. Közvetett beszédaktusok. In Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés I.* Budapest: Tankönyvkiadó. 53–76.
- Simon Gábor 2018. Az igei jelentés metaforizációjának mintázatai. Nyelvtan- és korpuszvezérelt esettanulmányok. *Jelentés és Nyelvhasználat* 5/1:1–36. doi:10.14232/jeny.2018.1.1.
- Szili Katalin 2002. A kérés pragmatikája a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 126:12–30.
- Taavitsainen, Irma – Andreas H. Jucker 2015. Twenty years of historical pragmatics: Origins, developments and changing thought styles. *Journal of Historical Pragmatics* 16/1:1–24. doi:10.1075/jhp.16.1.01taa.
- Tognini-Bonelli, Elena 2001. *Corpus Linguistics at Work.* (Studies in Corpus Linguistics 6) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Váradi, Tamás 2002. The Hungarian National Corpus. *Proceedings of the Third International Conference on Language Resources and Evaluation.* Las Palmas. 385–389.

A szerzőről

Nagy C. Katalin tudományos munkatárs az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoportjában. Történeti pragmatikával foglalkozik, eddig elsősorban a katalán és a spanyol nyelv történetének egyes témaköreit vizsgálta a történeti pragmatika eszközeivel. Kiemelt kutatási témái a történeti beszédaktus-kutatás és udvariasságkutatás, valamint a történeti pragmatikai módszertan körébe tartoznak, különös tekintettel a kontextus szerepére és értelmezéseire.

Elérhetősége: nagykati@hist.u-szeged.hu